

דף שבועי

בס"ד

פרשת משפטים, תשפ"ג, מספר 1508

על טהרת הדיון המשפטי הראל גורדין

הצלע הבאה, לכאורה, כבר אינה פונה לדיין אלא לעד. ואמנם אבן עזרא הסביר כי מדובר בעד יחיד אשר בהצטרף אליו עד נוסף יקום דבר: "אל תִּשֶׁת יָדְךָ עִם רָשָׁע לְהִית עִד חֲמָס' (שמ' כג:א), שלא יתחבר עם רשע להעיד, בעבור שידע כי על פי עד אחד לא יקום דבר".²

כדי לענות על הקושי נבקש להרחיב מעט. הצורך בשני עדים להרשעה מתברר פעמיים בספר דברים; לראשונה בענישת עובד עבודה זרה לאחר דרישה וחקירה היטב: "על פי שְׁנַיִם עֲדִים או שְׁלֹשָׁה עֲדִים יוֹמַת הַמֵּת לֹא יוֹמַת עַל פִּי עֵד אֶחָד" (דב' יז:1), ופעם נוספת בהקשר של עדים זוממים: "לֹא יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל עֵוֹן וְלְכָל חַטָּאת בְּכָל חַטָּא אֲשֶׁר יַחֲטֵא עַל פִּי שְׁנֵי עֲדִים או עַל פִּי שְׁלֹשָׁה עֲדִים יָקוּם דְּבָר" (שם יט:10), כשבמקרה זה נועדו העדים לביורור אמינות המרשיע, כפי שעולה מהפסוקים הבאים לאחר מכן:

פִּי יָקוּם עֵד חֲמָס בְּאִישׁ לְעֲנוֹת בּוֹ סָרָה. וְעִמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי ה' לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם. וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הַיֵּטֵב

לקראת סופו של מערך המשפטים בפרשתנו, בתחילת פרק כ"ג מוקדשים שני מקבצי פסוקים להדרכת הדיינים בעקרונות הצדק בהליך השיפוטי. בשורות הבאות אבקש לדון בפשט המקבץ הזה ובמשמעותו:

(א) לֹא תִשָּׂא שְׁמַע שְׂוֹא אֶל תִּשֶׁת יָדְךָ עִם רָשָׁע לְהִית עִד חֲמָס.

(ב) לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרַעַת וְלֹא תַעֲנֶה עַל רֵב לְנִטְט אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת.

(ג) וְדַל לֹא תִהְדָּר בְּרִיבּוֹ (שמ' כג:א-ג).

על רקע ההבנה כי כמו פסוקים ב-ג גם פסוק א עוסק בדיין, נראה לפרש כי הצלע הראשונה של הפסוק הראשון מכוונת לדיין ומורה לו "לא תִשָּׂא שְׁמַע שְׂוֹא" – שלא תסתמך על שמועה שאינה מבוססת ('שמע שוא'). בחז"ל הורחבה היריעה ל'אזהרה למספר לשון הרע ולמקבל לשון הרע',¹ שהמדברים לשון הרע, גם אם הם אינם דיינים, הם בבחינת שופטים לשלילה של נשוא הרכילות.

* הרב ד"ר הראל גורדין ר"מ ומרצה בתחומי הלכה, אתיקה והיסטוריה יהודית.

** אני מבקש להודות לידידי הרב ד"ר איתי ליפשיץ שיחדיו ליבנו חלקים מהמאמר. ראו את מאמרו בנושא: "דין ודברים בקרב שופטים", שנתון המשפט העברי כו (תשס"ט-תשע"א), עמ' 263-332.

1 מכילתא דרשב"י כג, א.

2 וכעין זה במכילתא דרשב"י (לעיל הערה 1): "ומנין לעד אחד שיודע בחבירו שהוא רשע אל יעיד עמו? ת"ל 'אל תשת ידך עם רשע' אל תצטרף עמו לעדות". פירוש זה מנוגד לפירוש רש"י על אתר: "כתרגומו לא תקבל שמע דשקר, אזהרה למקבל לשון הרע, ולדיין, שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו".

הראשית. לפי עיקרון זה, ככל שנכביד על הליך ההזמה ונדרוש שני עדים להזמת העדים, כך נגדיל את הסיכון לעדות שקר, בהיעדר כלים זמינים להזמת העדות. לכן גם אם רק עד אחד יזום, יהיה בכך די כדי להענישו "כְּאִשֶּׁר זָמַם".

לאחר בירור זה נשוב לפרשתנו הדנה לפי הפשט בעד אחד: "אֵל תִּשָּׁת יָדְךָ עִם רִשָּׁע לְהִיט עַד חֲמָס". בשל הצורך בשני עדים להרשעה נטה אבן עזרא (לעיל) לפרש את תחילת הפסוק כשיתוף פעולה של העד הישר עם העד הרשע, אולם משראינו שהזמת העדות המקראית היא אישית נוכל גם במקרה זה לדון בפסלות האישית של העד, ללא קשר לצורך בעד נוסף, בהשראת מה שדרשו חז"ל "אֵל תִּשָּׁת יָדְךָ עִם רִשָּׁע", אל תשת רשע עד⁶. נראה אפוא להציע, שכלל הפסוק הראשון על שתי צלעותיו מתפרש בדיינים: "לא תשא שִׁמְעָ שְׂוֵא", שהדיין לא יושפע משמועות ודעות קדומות שאינן מבוססות, וכהשלמה לכך נדרש שהדיין לא יכשיר עד רשע להיות עד חמס.

בפסוק השני אנו מוצאים שלוש צלעות: א. לא תהיה אַחֲרֵי רֵבִים לְרַעַת. ב. וְלֹא תַעֲנֶה עַל רֵב לְנִטָּת. ג. אַחֲרֵי רֵבִים לְהִטָּת. עולות כאן השאלות הבאות: א. אם יש ניתוק בין הצלע השנייה לשלישית, אזי יש סתירה או למצער אי בהירות בין הכלל של "אַחֲרֵי רֵבִים לְהִטָּת" החותם את הפסוק לבין האיסור "לא תהיה אַחֲרֵי רֵבִים לְרַעַת" הפותח אותו? ב. אם יש רצף בין הצלע השנייה לשלישית ואין לדיין לנטות אחרי הרבים, אזי יש לכאורה סתירה פנימית בין האיסור לנטות לחובה להטות. ג. בנוסף לכך, יש כאן לכאורה כפילות. שהרי אם אין להטות אחרי הרבים, ודאי שאין להיות אחריהם "לרעות", והצלע הראשונה מיותרת? ד. ושוב קשה להבין, מה פשר הצלע השנייה "וְלֹא תַעֲנֶה עַל רֵב לְנִטָּת", מה היא מוסיפה על הצלע הראשונה?

6 בבלי סנהדרין כז ע"א.

וְהָנָה עַד שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עֲנָה בְּאֲחִיו. וְעִשִּׂיתֶם לוֹ כְּאִשֶּׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאֲחִיו וּבְעֶרְתָּ הָרַע מִקִּרְבְּךָ (דב' יט:טז-יז).

כאן יש לשאול מיהם שני האנשים אשר להם הריב? נראה כי לפי הפשט אלו בעלי הדין, התובע והנתבע, שהתובע קם לענות (להעיד)³ ברעהו סרה, וכפירוש המכילתא דר"י המשלבת בין הפסוק בשמות לפסוק בפרשתנו: "לֹא תִשָּׂא שִׁמְעָ שְׂוֵא", ... הרי זה אזהרה לבעל דין שלא ישמיע דבריו לדיין עד שיהא בעל דינו עמו, שני 'וְעִמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים' (דב' יט:יז)⁴. אישור נוסף להיות האנשים שבפסוק בעלי הדין עולה מהפסוק המקביל הדין במלקות: "כִּי יִהְיֶה רֵיב בֵּין אֲנָשִׁים וְנִגְשׂוּ אֶל הַמִּשְׁפָּט וּשְׁפָטוּם וְהִצְדִּיקוּ אֶת הַצְּדִיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת הַרְשָׁע" (דב' כה:א). גם במקרה זה רק אחד מן הניצים צודק והוא הצדיק, והשני שכנגדו הוא הרשע.

שמה פרידמן⁵ השווה את דינו של העד הזומם לדין המשפט במזרח הקדום. לפיו, עד שהתברר בדרישה וחקירה שהוא עד שקר, קיבל עונש זהה לזה שהיה מושת על הנידון בגין עדותו של העד נגדו. החוק שהתייחס לתהליך המשפטי נועד להבטיח את אמינות הראיות במסגרתו, וממילא לא עסק בתוצאה שלאחר העגשת הנידון שאינה רלוונטית לעדותו כשלעצמה לאחר תום ההליך המשפטי. ולכן, "הרגו אין נהרגין". פרידמן הוסיף כי לפני הקביעה של שיטת ההזמה המובהקת: "עימנו הייתם", די היה בהכחשה או באומד דעתם של הדיינים על היות העד עד שקר כדי להזימו, כפי שהדגים שם מהמסופר ב"ספר שושנה". ההיגיון שלהזמה לא נדרשה וודאות של שני עדים טמון בתכליתה של הדרישה והחקירה לביסוס העדות

3 השוו ל"לא תענה ברעך עד שקר" (שמ' כ:יג), שלא יעיד לטובת רעהו בעדות שאינה אמת.

4 מכילתא דר"י, מסכתא דכספא פרשה כ.

5 שמה יהודה פרידמן, "לא הרגו נהרגין, הרגו אין נהרגין", סידרא כ (תשס"ה), עמ' 171-194.

המילה 'לרעות' אינה מתייחסת להכרעה מרשיעה אלא להליך פגום אשר מרע את התוצאה המשפטית הרצויה – שמביא 'לרעות'.

לפי הצעה זו, הצלע השנייה משלימה את הראשונה שעוסקת, כאמור, בגיבוש עמדת הדיין העצמאית מבלי להתחשב בעמדת הרוב הרווחת. לעומתה, ההוראה "ולא תענה על רב לנטת" מתייחסת לתהליך ההתדיינות לאחר גיבוש עמדתו. כלומר, לתגובת הדיין לעמדות השונות של דיינים אחרים בהרכב, באופן שעלול להטות אותו מעמדתו העצמאית. רק לאחר מכן, משדעתו מוצגת כהווייתה ונמנית לצד הדעות האחרות של הדיינים, יש מקום להכרעת רוב – "אחרי רבים להטת", המוצעת בצלע השלישית החותמת. בהקשר זה 'להטות' פונה כבר לרשות השופטת ולא לדיין הפרטי.

הפסוק "ודל לא תהדר בריבו", החותם את יחידת הפסוקים, משלים את שני הפסוקים הקודמים בהיותו מנטרל את הממד הרגשי שעלול להסיט את הדיין מדרך האמת להכרעה השיפוטית, ובכך הוא משלים את פרק היסוד של הדרכת הדיינים לביסוס הטהרה של ההליך השיפוטי.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

להצעת מענה נפתח במכילתא דרשב"י במקום:

"ולא תענה על רב לנטת", שלא תאמר דיי שאהיה כ>רבי< פלוני אלא אמור מה שלפניך.

המכילתא שדנה כאן בצלע השנייה, מציפה את החששות בהטיית שיקול הדעת של הדיין המסתפק בהכרעת הדין, ובמקום לעמול על גיבוש עמדתו ההלכתית בנושאים החלוקים, ב'דברי ריבות', הוא נוטה לפי ליבו אחר אחת הדעות, אולי זו של הגדול שבהם ('על רב'), ומכריע כמותה. על כך תובעת התורה 'אמור מה שלפניך'! אל תתעצל מלגבש את דעתך שלך ואל תבטל את דעתך מפני דעתם של אחרים. יש לשים לב שאין כאן התייחסות להשפעה של הרבים, בשונה מהצלע הראשונה. בצלע הראשונה יש להבין מהו החידוש בציווי "לא תהיה אחרי רבים לרעת"? מה בכלל הוא אמינא שבאימוץ דעת הרבים המוטעת? ומדוע דווקא לרעות ולא להיטיב? להצעת מענה נבקש לשים לב כי בניגוד לצלע האמצעית שפותחת ב'ולא תענה על רב' ומתייחסת לכאורה למחלוקת או סכסוך, האיסור בצלע הראשונה פותח במילים "לא תהיה", ומתייחס למצב קיומי תודעתי. נראה לכן שיש לבאר את ההבדלים בין הצלעות כדלקמן. רבי במדרש למד:

ממשמע שנאמר "לא תהיה אחרי רבים לרעת" שומע אני 'היה עמהן לטובה'! אם כן למה נאמר "אחרי רבים להטת"? שלא תהא הטותך לטובה כהטותך לרעה! הטותך לטובה על פי אחד ולרעה על פי שניים.⁷

אמנם בעוד המדרש מוסב על הליך ההכרעה המשפטי ופונה לרשות השופטת, לפי הפשט הפנייה מוסבת לדיין, שבבואו לדון ישקול את דעתו באופן נטול פניות ולא יושפע מהדעה הרווחת. ביחס לכך

7 מכילתא דרשב"י כג, ב. וראו תוספתא סנהדרין (צוקרמאנדל) ג, ח: "אחרי רבים להטות שלא תאמר בשעת הדין דיי שאראה כרבי אלא אמור מה שבדעתך".